

redukován, pokud se nezaměříme jen na dějinné vůdce typu Stalina či Bismarcka.

Na druhé straně význam autokatalyzačního přístupu spočívá především v komplexnosti, s jakou je možné analyzovat vývoj v několika interakčních doménách, a tedy je možné identifikovat systematizaci celého procesu emergence. Tím se nezužuje poznávací kritérium jen na jednu oblast, např. pouze ekonomii, ale výzkumná perspektiva je mnohem širší. Autoři zároveň však připouštějí limity provázanosti mezi sociologií a biologií. Zdůrazňují, že „imitace biologické vědy vědou sociální by nikdy neměla být otrocká: sociální systémy nemají žádné geny, ale mají vědomí“.

I přes řadu dalších otázek a připomínek si publikace zcela jistě zaslouží pozornost sociologů. Už výše uvedené vymezování se vůči konceptu autopoiesis dává tušit, že by autokatalýza mohla představovat jiný, avšak charakterem podobný přístup, poukazující na jiné aspekty fungování organizace. Tedy zatímco autopoiesis řeší sebekontrolu systému a stav ekvilibria, v autokatalýze jde o proces a vytváření organizací a sledování interakce mezi jednotlivými doménami. Zatímco Luhman zdůrazňuje autonomii a ohraničení systému, vedle toho separuje sociální život od dalších domén, autokatalýza naopak tyto domény propojuje a vede výzkum ke sledování dynamiky, přičemž výsledkem je tvorba nových organizačních entit a principů. Tyto dva přístupy se však nepopírají, ale zaujmají každý jinou perspektivu, což je v sociologii aspekt bezesporu vítaný.

Eva Šerá

Boorman, Scott A. [2014]. Book Review: The Emergence of Organizations and Markets [online]. *Acta Sociologica* 25. 6. 2014: 1–5. Dostupné z: <http://asj.sagepub.com/content/early/2014/06/25/0001699314540092> [cit. 15. února 2016].

James Mahoney – Kathleen Thelen (ed.):
Explaining Institutional Change. Ambiguity, Agency, and Power. New York: Cambridge University Press, 2010, 236 s.

Předkládanou knihu společenskovedního zaměření uvedu krátkým exkurzem do teorie nového institucionalismu či také neoinstitucionalismu (dále jako „NI“) a stručným nastíněním rozvoje NI u nás. Tímto nepatrným tematickým odbočením chci jednak zakotvit orientaci autorů v rámci proudů NI a jednak alespoň letmo zmínit českou bázi NI, v rámci níž bohužel není zatím sociologické přispění příliš výrazné (ve smyslu zásadních prací, které by svým významem odpovídaly pracím např. Nilse Brunssona, Johanna P. Olsena, Raimunda Hasse, George Krückena). Přitom právě NI poskytuje optimální prostor k přínosné a obohacující souhře politické vědy, ekonomie a sociologie.

NI se začíná plně rozvíjet od 90. let v souvislosti s problematikou evropské integrace a s otázkami globalizace, které jsou vztaženy ke společenským procesům na různých úrovních (lokálních, národních, nadnárodních atd.). NI se proklamuje jako nejednotný teoretický přístup, který se rozvinul a konceptualizoval do tří na sobě relativně nezávislých proudů: (1) NI normativně historický, (2) instrumentalistický NI racionální volby a (3) konstruktivistický NI sociologický. Tyto větve se shodují v základním pojetí institucí, tedy zhruba, že jsou pro politický vývoj důležité, lze je studovat jako autonomní politické aktéry, jsou formovány na základě střetů sociálních sil a struktur a stejně zásadní význam mají jak formální, tak neformální pravidla. Jinak se však tyto směry odlišují v názoru, jaký je poměr vlivu mezi institucemi a jednotlivci na mocenském poli nebo státními útvary, a rozdílné jsou také aspekty a atributy, které jsou v rámci těchto přístupů sledovány. Příznačně pak teoretikové NI živě polemizují o vzájemném vymezování těchto směrů a naopak o jejich vzájemné teoretické komplementaritě.

NI je multioborovým polem, i když práce vycházející z NI se samozřejmě vzhledem k politicko-vědním kořenům nachází především v politologii a mezinárodních studiích. Ovšem NI se již plně etabloval i v ekonomii, respektive

v politické ekonomii, rozvíjí se také v rámci organizačních studií a v neposlední řadě sociologii. Rovněž v českém prostředí je tento směr teoreticky i empiricky rozvíjen především v politologii a v mezinárodních vztazích, a to např. autoři, jako jsou Ondřej Císař, Petr Kratochvíl, Petr Drulák, Vlastimil Fiala a Jan Poruba (za pozornost stojí určitě jeho úvaha *Nový institucionalismus ve výzkumu europeizace: pozitivistická nebo vědecko-realistická metateoretická syntéza?* [Poruba 2014: 3–15]). V oblasti ekonomie lze čerpat z prací Lubomíra Mlčocha nebo Karla Kouby či Milana Sojky, ale samozřejmě bychom našli i jiné autory. Zmínit je třeba i tendence k NI v oblasti pedagogiky, jak dokazuje Dominik Dvořák (lze doporučit jeho přehledovou studii *Nový institucionalismus v pedagogice* [Dvořák 2012]). České pole NI sice není nikterak rozsáhlé, nicméně práce uvedených autorů již dokládají, že se i v českém prostředí zformoval teoretický a metodologický základ tohoto přístupu, na který lze zdárně empiricky navázat.

Právě proto může pojednávaná kniha znamenat vítané rozšíření epistemologických perspektiv NI, avšak to neplatí jen pro české pole, ale pro NI obecně. Jedním z kritických témat NI jsou totiž procesy změny institucí, jež v diskuzích rozdělují institucionalisty na zastánce primárně exogenního původu změny na straně jedné a endogenního charakteru změny institucí na straně druhé. Přitom vliv „toho druhého“ pojetí změny u obou táborů v různé míře variuje. Tato publikace je konceptualizací endogenních postupných procesů změny (*gradual institutional* nebo *incrementally change*), a to v intencích historických institucionalistů, přičemž se však autoři kriticky vymezují právě vůči oněm tezím, jež v historickém proudu NI zastávají exogenní podstatu transformace. V klasických pracích NI je totiž změna důsledkem epizodických okamžiků, tzv. *critical junctures*, kdy jednoduše dojde k nahrazení jedné instituce druhou, což není podle kritiků NI dostatečným zdůvodněním změny. Přístup zdůrazňující endogenní charakter změny tak může být reakcí na tyto kritické hlasy, neboť vychází z postupných vnitřních procesů, ve kterých má aktér, přesněji variabilita aktérských interpretací, aktivní funkci. Hlavní epistemologický přínos v rámci NI spatřuji

právě v argumentaci, že skrze instituce je aktérské jednání jednak omezováno a jednak umožňováno a vzhledem k cíli „aktéra změny“ jsou instituce buď udržovány, anebo transformovány (Xi–Xii). V kontextu českého badatelského pole se tak zdůrazňuje a zároveň rozšiřuje perspektiva pro empirické práce, která může být přitažlivá právě zájmem o aktérské jednání.

Knihu uvádí teoretická kapitola, ve které editoři James Mahoney a Kathleen Thelen rozpracovávají vlastní model endogenních procesů změny. Některé aspekty a vzorce vývoje institucí tohoto modelu jsou pak následně aplikovány v pěti empirických historických studiích dalších autorů, jež se vztahují k různým geopolitickým regionům (USA, Brazílie, Keňa, Indonésie) a stejně tak se různí ve funkci sledovaných institucí.

Zmíněná teoretická kapitola (*A Theory of Gradual Institutional Change*) je pojata komplexně a systematicky. Výklad se odvíjí od hlavních otázek a tezí, přes rozbor činitelů a aspektů endogenní změny až ke konkrétním modelům procesů, které změnu formují. Mahoney s Thelen vycházejí z klíčového předpokladu, že instituce musí v prvé řadě „změnu dovolit“, proto je třeba sledovat předně jejich podmínky a atributy. Na to navazují komparací pojmání změny v již uvedených třech směrech NI, v rámci níž zdůrazňují faktor distribuce moci, který v sociologickém a racionalistickém přístupu absentuje. Právě moc je vnitřním zdrojem napětí, a proto oním činitelem změny. Problematiku distribuce moci rozpracovávají ve dvou podkapitolách, kde je moc sledována ve dvou podmínkách transformace, jednak politického kontextu (*Institutional Stability as a Political Problem and a Dynamic Political Outcome*) a jednak jako podmínky shody či souladu (*compliance*) (*Compliance as a Variable in the Analysis of Institutional Change*). Vliv moci se projeví v kombinacích malé/velké míry práva veta s velkou/malou mírou volnosti, s jakou mohou aktéři interpretovat nebo prosazovat pravidla. Výsledné kombinace čili vzorce představují základní model institucionální změny, který je podrobně rozpracován v (pro analýzu klíčové) části *Explaining Patterns of Institutional Change*. První a základní představu o fungování tohoto analytického modelu změny získá čtenář

díky jednoduchému schématu (s. 15), které ukazuje souvislost mezi naznačenými podmínkami změny, tedy kontextem politické situace (možností práva veta) a charakterem instituce (míra volnosti interpretace/prosazení pravidel). Autoři používají jako výchozí způsoby změny institucí (jak a proč se objeví jeden typ změny, a ne druhý) dřívější kategorizaci K. Thelen (s. 15): 1. *displacement*, tedy odstranění jedné a nastavení nových pravidel; 2. *layering* – nová pravidla vznikají vedle stávajících; 3. *drift*, který představuje změnu stávajících pravidel; 4. *conversion*, kdy dojde ke změně uzákoněných pravidel pomocí posunu jejich funkce nebo významu. Ve vztahu k těmto způsobům dále koncipují tři roviny propojení mezi všemi podmínkami změn: 1. politický kontext, charakteristika institucí (s. 18–22), kdy na jedné straně je míra rozhodnutí veta a na druhé straně je míra volnosti v interpretacích a prosazování pravidel; 2. vliv jednání aktérů na způsob změny (s. 22–28), ti jsou konkretizováni v souvislosti se čtyřmi jimi užívanými strategiemi: rebelie (*insurrectionaries*), symbióza (*symbionts*), podvracení (*subversives*), oportunistismus (*opportunists*); 3. vliv politického kontextu a instituce na jednání aktéra změny (s. 28–29), což je v podstatě syntéza způsobů změny a prvků dvou předcházejících linií. Celkově je tato kapitola přehledná a formulačně jasná, přitom čtenář jistě přivítá jednoduchá přehledová schémata, poskytující dostatečnou celkovou představu o vztazích a charakteristikách v rámci modelu.

V následujících empirických studiích jsou aplikovány pouze některé vzorce, ale i tak představují tematicky i analyticky adekvátní empirický přesah pro ilustrování modelu změny. Pouze bych vytkla, že u textů chybí přehledné tabulky nebo schémata, které by vzorce a atributy změny v konkrétním případě ujasnily (alespoň tak, jak to udělal Alan M. Jacobs v přehledu o základních prvcích vývoje, s. 107), tedy jako tomu bylo v teoretické části. Je tak třeba se pročíst poměrně rozsáhlým množstvím faktů o jednotlivých případech, díky čemuž si čtenář vcelku složitě udržuje představu o postupném formování konkrétního prototypu změny.

Práce Tulie Falleti (*Infiltrating the State: The Evolution of Health Care Reforms in Brazil,*

1964–1988) ukazuje případ vývoje brazilského státního zdravotního systému, ve kterém byly pro institucionální vývoj důležité tři komponenty: subversivní aktéři, infiltrace a expanze. Subversivní jednání aktérů znamenalo v autoritářském režimu posun od centralizovaného k decentralizovanému režimu. Snahy o nastavení státního zdravotnického systému byly mařeny soukromými organizacemi, což vedlo tzv. hnutí sanitářů (zdravotní pracovníci) k pronikání do lokálních úřadů v chudých regionech, tedy k jejich infiltrování. Skrze federální systém rozdělování prostředků si sanitáristé pak na lokálních pozicích v koalici s místními samosprávami získali prostředky a byli tak schopni institucionalizovat v regionech preventivní zdravotnický systém. Úspěch tohoto systému postupně vedl (přiměl vládu) k vyhlášení státního zdravotnického systému.

Implicitní protikladný potenciál instituce a způsob změny *drift* analyzuje Ato Kwamena Onoma (*The Contradictory Potential of Institutions: The Rise and Decline of Land Documentation in Kenya*) na příkladu zneužití systému územní dokumentace v Keni. Původní nastavení tohoto systému předpokládalo, že udělování vlastnická práva budou mít pozitivní efekt na vlastníky půdy. Původně úspěšný systém územní dokumentace tak byl zneužit marginalizovanou skupinou podvodných úředníků (*con men a tricksters*), přičemž jejich strategii přijali i politici výměnou za politickou podporu. Původní víra v posvátnost zákona, na kterou aktéři spoléhali, se vytratila a původní smysl instituce se změnil. Jedná se zde o případ aktérské symbiózy, konkrétně parazitické varianty, kdy „parazit“ má zájem na trvání stávajících pravidel, avšak využívá tato pravidla k vlastním záměrům. Řečeno jinými slovy, jedinci pravidla nenásledují, ale nově je definují, čímž zároveň narušují jejich smysl. Původní význam instituce tedy vedl k posunu vlivu pravidel vzhledem k proměně podmínek, ve kterých instituce fungovala.

Ve čtvrté kapitole Alan M. Jacobs řeší vývoj Rooseveltova systému sociálního zabezpečení (*Policymaking as Political Constraint Institutional Development in the U. S. Social Security Program*). Tento systém byl původně navržen tak, aby omezoval možné budoucí politické zásahy,

přesněji řečeno redukcí financování na sociální péči ze strany politiků. Systém i přes nelibost ze strany jak levicových liberálů, tak pravicových konzervativců přetrvál, ale přizpůsobil se proměně socioekonomických podmínek a mocenské nestabilitě. Pravidla měla tedy v důsledku jiné efekty, než se předpokládalo.

Způsob změny pomocí „vrstvení“ institucí (*layering*) prezentuje Don Slatter na stabilitě a pádu autoritářského režimu Suharta v Indonésii (*Authoritarianism Institutional Complexity and Autocratic Agency in Indonesia*). Suharto si zajistil svou mocenskou pozici tím, že využil napětí mezi silnou armádou ABRI a nově vznikající stranou Golkar. Suharto dal podnět ke vzniku této strany skrze novou instituci, tzv. *civilianisation* veřejného života, přičemž její skrytou funkcí bylo vytvořit protiváhu silné armády. Když však Golkar začala dominovat v politickém spektru, změnil oligarchickou armádu na autoritářský režim. K Suhartovu pádu však nakonec vedly jak subversivní strategie marginalizovaných skupin, které se spojily s armádou, tak exogenní faktor, v tomto případě krize v Asii v 90. letech.

Nejednoznačnost pravidel a boj o jejich významy – tak lze charakterizovat poslední empirickou studii A. Sheingatea o vývoji Sněmovny reprezentantů USA (*Rethinking Rules Creativity and Constraint in the U. S. House of Representatives*). Instituce zde slouží jako nástroj jednotlivců a skupin *to make or break the rules* (s. 170). Podle autora pravidla úřadu byla již od počátku navržena tak, aby umožňovala různé interpretace. Jedná se o způsob změny mající charakter konverze, kdy boj o různé významy pravidel vede ke změně jejich původního účelu. Autor ukazuje tři fáze změny: vytvoření pravidel, elaborace, interpretace. V tomto ohledu se pokouší o zpochybnění jiných přístupů k tomuto problému, které nahlíží kongresová pravidla jako jednoznačně definovaný mechanismus, jenž dovoluje koordinovat aktéry mezi sebou, především pak kredibilitu jejich vzájemných závazků s ohledem na dosažení cíle. Sheingate naopak nahlíží pravidla jako nástroj distribuce moci, u kterých právě nejednoznačnost je oním mechanismem, který může být využit buď efektivně, nebo být naopak příčinou jejího

ztroskotání. Variabilita výkladů umožňuje kombinace prvků, kdy prvky struktury nejsou součástí mocenské hry, ale stávají se hrou samotnou (s. 198). Pravidla tedy jednak dovolují kreativitu, ale také jednání omezují (s. 199).

Publikaci uzavírá P. A. Hall (*Historical Institutionalism in Rationalist and Sociological Perspective*) s úvahou nad jejich teoretickým propojením, lépe řečeno komplementaritou tří určujících proudů, směřující ke komplexnímu uchopení problematiky změny. Tento text je přidanou, ale možná že i očekávanou hodnotou knihy. Podle autora právě uvědomění si dynamiky institucí a významu distribuce moci by mohlo vytvořit výchozí perspektivu pro dialog proudů NI.

Celkově je kniha zcela jistě přínosem, a to i přes jen relativní empirickou průkaznost a diskutabilní generalizaci. Autoři se jich také nedovolávají a naopak sami vyzývají k dalším polemikám, nikoliv však pouze teoretizujícím, ale především k těm empiricky podloženým. Vzhledem k tomu, že historický NI je obecně významný především popisem a vysvětlováním vývoje institucí, tato kniha rozšiřuje přístupy ke studiu institucionální evoluce o jiné aspekty a definuje specifický model vzorců změny. Předně je to ale faktor moci, na který je třeba upřít pozornost a který dle mého názoru dovoluje zajímavě sledovat politické dění jako hru mezi aktéry a jejich strategiemi a možnostmi. Zároveň se v této hře ukazuje součinnost formálních a neformálních pravidel a potvrzuje se předpoklad nepředpokládaného vývoje institucí. Endogenní procesy změny jsou pak v této souvislosti popsány a vysvětleny kontinuálně, přičemž se výklad vztahuje až k interpretaci určité završující nebo aktuální politické situace či stavu. Autoři příspěvků také precizně dodržují kauzalitu v konstituování a explanaci řetězce událostí, která je pro historické institucionalisty příznačná. Kritický čtenář však možná bude postrádat polemiku ze strany přispěvatelů, protože se může zdát, že uvedené studie jsou vykládány tak, aby byly k modelu změny v co nejvyšší míře komplementární. Ještě podotknu, že relevantní odpověď na otázku, proč zrovna dané podmínky institucí vedou k určitému vzorci jejich změny, nedostaneme, protože o to se ani obecně

historický NI nesnaží, proto nechci tuto relativní slabinu příspěvků přímo vytýkat.

Nicméně představené pojetí změny skutečně může sloužit jako model, na základě jím nastavených vzorců lze sledovat fungování institucí pomocí analytických podmínek, tedy na základě charakteru politické situace, charakteru instituce a jednání aktéra. Je však věcí další debaty, nakolik tyto entity pro analýzu operationalizovat. Újeji definované způsoby změny a aktéřské jednání jsou jakými prototypy, které mohou v různé míře odpovídat zkoumané instituci. Nad toto zmíněné je zcela jistě důležité akcentování vnitřního napětí, které se odkrývá v dynamice vývoje institucí, přičemž distribuce moci nebo boj o moc a zdroje je tím zásadním faktorem, který udržuje institucionální mechanismus v chodu či vede ke změně. Dle mého soudu je právě v těchto dvou aspektech publikace přínosná pro sociology, tedy jak v akcentování dynamiky vývoje a moci jako činitele, tak i definování možných vzorců změny. Právě proto, že se autoři explicitně hlásí k historickému NI a jsou to veskrze politologové nebo političtí ekonomové, je tento interdisciplinární přístup výzvou pro sociology, jak rozšířit vzájemné perspektivy pohledů na realitu a na způsoby jejího poznávání. Publikace ukazuje, že studium institucí může být důležité, neboť jak říká D. Slatter (s. 126): instituce jsou nástrojem pro dosažení cíle, nikoliv dohody. Dalším pozitivem knihy je upozornění na význam historické analýzy, protože právě v kontextu událostí v minulosti je třeba aktuální témata (ať problémy evropské integrace, či globalizace) studovat, jak říká jeden ze spoluautorů knihy Alan M. Jacobs (s. 128). V této souvislosti jen pro ilustraci dodávám, že v české společnosti se rozhodně vynořuje řada témat, která by bylo zajímavé a zcela jistě přínosné zkoumat perspektivou tohoto pojetí. Za všechny zmíním jen instituci prezidenta republiky, která během několika let dostala výrazných změn, včetně dalších důsledků, jež tyto proměny přinesly.

Dvořák, Dominik [2012]. Nový institucionalismus v pedagogice. *Studia pedagogica* 17 (2): 9–26.

Poruba, Jan [2014]. Nový institucionalismus ve výzkumu europeizace: pozitivistická nebo vědecko-realistická metateoretická syntéza? *Současná Evropa* 2/2014: 3–15.

Zdeněk Jindra – Ivan Jakubec a kol.:
Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie.
Praha: Karolinum, 2015, 524 s.

Monografie *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie* je rozšířením publikace *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, kterou vydalo nakladatelství Karolinum v roce 2006. Původní kolektiv autorů složený z historiků zaměřujících se na hospodářské dějiny převážně z okolí Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy byl rozšířen o další renomované autory, čímž publikace získala širší a zároveň ucelenější ráz. Autorský kolektiv byl obohacen o Jiřího Dvořáka, Eduarda Maura, Milana Myšku, Petra Popelku, Michala Pullmanna, Jakuba Rákosníka a Aleše Zářického. Některé pasáže byly převzaty, některé doplněny a přepracovány či přibýly zcela nové. Vznikla tak spolupráce patnácti předních historiků hospodářských a sociálních dějin Univerzity Karlovy, Ostravské univerzity, spolu s univerzitou v Českých Budějovicích a Českým vysokým učením technickým v Praze a Historickým ústavem AV ČR.

Původní vydání se hlásilo k publikaci *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3 Období první Československé republiky a německé okupace 1918–1945*,¹ která byla napsána jako první z plánovaných svazků *Dějin hospodářství českých zemí*, které

Eva Šerá

¹ Lacina, Vlastislav – Pátek, Jaroslav (ed.) [1995]. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3 období první Československé republiky a německé okupace 1918–1945.* Praha: Karolinum.